

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов № 1
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

АНГЛОМОВНІ ТЕРМІНОЗАПОЗИЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ПРАВНИЧІЙ МОВІ: ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ АДАПТАЦІЇ

Постановка проблеми. Постійний розвиток держави, реформування державних інститутів, зміни в різних сферах суспільних відносин, що відбуваються в Україні протягом останніх десятиліть, спричиняють еволюцію правової системи й активізують процес розширення понятійного апарату багатьох галузей права. Досить часто це відбувається завдяки адаптації відповідних понять із правових систем інших країн, які з низки причин запозичуються, переважно, разом із термінами на їх позначення [1, с. 45–47]. Сучасний етап розвитку української мови, як і багатьох європейських мов, характеризується стрімким збільшенням кількості запозичень з англійської мови. Водночас значним є вплив англійської термінології на розвиток української правничої терміносистеми, що обумовлює інтерес до дослідження цієї сфери термінологіки української мови.

Однак комплексного вивчення англійських запозичень правничих термінів не проводилось. Водночас таке дослідження дозволяє визначити тенденції та певні закономірності процесу освоєння запозичень на всіх рівнях системи сучасної української мови, з'ясувати наявність або відсутність впливу англійської мовної системи на українську та визначити адаптивні можливості української мови. Дослідження англійських правничих термінів як цілої термінологічної групи дає можливість з'ясувати питання про роль англійської термінології у формуванні терміносистеми права української мови на сучасному етапі й оцінити інтенсивність і масштаби її впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти проблеми англійських запозичень в українській літературній мові досліджувались у працях Л. Архипенко, Я. Голдованського, І. Каминіна, Л. Кислюк, С. Рижикової, В. Сімонок, проте як ціла термінологічна група, зокрема й в термінології права, англійські запозичення й особливості їх освоєння в системі української мови в україністиці не досліджувались. Саме відсутність такого аналізу та потреба системного опису й унормування терміносистеми права, одним зі складників якої є англійські запозичення, і визначають актуальність дослідження.

Формулювання мети. Метою та завданнями статті є висвітлення результатів комплексного дослідження запозичених з англійської мови правничих термінів; виявлення термінологічних одиниць англійського походження; аналіз їх освоєння на всіх системних рівнях української мови (фонетичному, граматичному, словотвірному та лексико-семантичному) та встановлення характерних особливостей і сучасних тенденцій мовної адаптації термінів-англійців в українській мовній системі; виявлення і аналіз випадків варіативності та варіантності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із важливих аспектів нашого дослідження, який безпосередньо впливає на достовірність результатів, було визначення принципів добору фактичного матеріалу та джерельної бази, яка, на наш погляд, повинна максимально повно репрезентувати мовний матеріал у його відносній цілісності й евристичній значущості. Виходячи з цього, а також зважаючи на традиції формування та структурні особливості української правничої термінології, за джерельну базу фактичного матеріалу було обрано джерела, що подають право у всій сукупності його складових елементів – галузей права. Водночас до опрацювання залучалися: словники іншомовних слів, тлумачні, етимологічні, двомовні, термінологічні словники різних типів, пов'язані зі сферою права, наукові тексти спеціального характеру, законодавчі тексти, монографічні роботи, присвячені проблемам права, правничі наукова та навчальна література (посібники, підручники із правничих наук), усього понад 80 джерел.

Під час добору фактичного матеріалу лексичні одиниці відносились до досліджуваного об'єкта на основі їхньої генетичної та тематичної спільності. Отже, об'єктом аналізу є лексика англійського походження [1, с. 12–14], яка увійшла в українську мову в різні періоди її розвитку. Основою об'єднання запозичених слів у тематичну групу «правничі термінології» в нашому дослідженні є певна спільна семантична ознака, яка виділяється у слів на основі їхньої номінативно-репрезентативної функції [2, с. 14], а саме: «відношення до сфери права» в широкому розумінні поняття «права» як сфери законодавства, юридичної науки та практики. Отже, шляхом суцільної вибірки були визначені і стали об'єктом нашого дослідження понад 300 лексем, що функціонують в українській правничій термінології, які в різний час і різними шляхами були запозичені з англійської мови.

Процес адаптації запозичення – багатоаспектне явище, ознаками якого можуть бути: формальні, тобто пристосування запозичень до системи мови-реципієнта з максимальним зближенням їхньої фонетичної, графічної та граматичної характеристики, та функціональні, до яких відносяться різні аспекти лексико-семантичних змін і словотворчої активності запозичень в приймаючій мові. Досліджуючи адаптацію англійських правничих терміноодиниць, спираємось на прийняту в науковій літературі типологію, вирізняючи фонетичне, граматичне, словотвірне та лексико-семантичне освоєння (див. праці Л. Крисіна, Ю. Сорокіна, В. Дем'янова, О. Муромцевої).

Здійснений комплексний аналіз запозиченої англійської термінології на фонетичному, граматичному, словотвірному та лексико-семантичному рівнях системи сучасної української мови дозволив отримати конкретні результати і зробити висновки щодо особливостей і сучасних тенденцій мовної адаптації лексичних запозичень з англійської мови, опис яких подаємо в пропонованій статті.

Аналізовані терміни адаптувалися до української графічної системи та зазнали фонетичної субституції близькими до них фонемами мови-реципієнта. Фонетичне освоєння англійських термінів супроводжується ліквідацією нехарактерних для української мови сполучень голосних (консонантизація голосного елемента верхнього підйому *ai – av; eu – ev*), спрощенням важких для вимови сполучень приголосних (*nk – k*) і втратою артикуляційних рис, невлавливих українській фонологічній системі (напруженість та довгота голосних). Фонетично неосвоєними залишаються запозичення, у складі яких зберігаються сполучення фонем, нехарактерні для нашої мови (*ing, mch*).

Адаптація англійських юридичних термінів у системі українського вокалізму характеризується найбільшою кількістю змін, що пов'язано зі значними кількісними й якісними розбіжностями вокалізму англійської та української мов [1, с. 60–63]. Нетипові для української мови голосні в процесі їх передавання фонетичними засобами нашої мови підлягають повній звуковій субституції. Водночас спостерігаємо в основному дивергентне діяфонічне ототожнення, коли одна англійська фонема відтворюється в українській мові кількома різними фонемами, що іноді стає причиною виникнення варіантних форм у межах фонетичного та змішаного типів субституції (*abandon – абандон, vigilantes – вігільанти, kidnapping – кіднепінг; squatter – скватер – скватер*).

Невластиві українській мові англійські дифтонги підлягають повній субституції звуками української мови, здебільшого, дивергентного характеру: один дифтонг передається в українській мові кількома різними фонемами або сполуками фонем [1, с. 75–80]. Найбільш типовою є тенденція до спрощення сполук голосних, тобто монофтонгізації дифтонгів (*incorporation – інкорпорація*), значно рідше дифтонги відтворюються сполученням двох монофтонгів, наближаючись до вимови мови-джерела (*insider – інсайдер*). Простежується закономірна тенденція до субституції англійських зредукованих голосних українськими голосними повного творення (*barratry – баратрія, corruption – корупція*) [1, с. 73–74].

У системі приголосних фонем на українському мовному ґрунті спостерігається повна або часткова субституція при встановленні загалом регулярних простих діяфонічних зв'язків: */b→b/, /p→n/, /m→m/, /f→f/, /d→d/, /t→m/, /k→k/, /n→n/*. Винятки становлять приголосні */l/, /w/, /v/, /g/, /h/, /c/, /s/, /t/, /d/* та подвоєні приголосні, освоєння яких характеризується встановленням складних, як дивергентних, так і конвергентних діяфонічних зв'язків, що викликає виникнення фонетичних варіантів (*hiring – хайрінг – зайрінг; lobby – лоббі – лобі*).

Результати аналізу формального освоєння англійських юридичних термінів на фонетичному рівні української мовної системи дають підстави стверджувати, що механізм трансформації фонемного складу англійських термінів не відрізняється від загальних способів освоєння запозичень в українській літературній мові [1, с. 53–90]. Спостереження за особливостями процесу фонетичного освоєння англійських запозичень-термінів в українській мові свідчать про перевагу транслітерування під час відтворення зовнішньої форми англійських слів, що зумовлено, очевидно, переважно писемним шляхом запозичення юридичної термінології, що, на нашу думку, варто віднести до специфічних рис запозичення термінологічних мовних одиниць.

Дослідження також виявило, що на субституцію англійських фонем в українській мові, крім суто фонетичних чинників, впливають також морфонологічні чинники, пов'язані з оформленням англіцизмів словотвірними засобами української мови, запозичення англійських термінів через посередництво інших мов, мовна традиція й аналогія до наявних у мові слів.

Паралельне відтворення фонемного та графемного складу тих самих англійських термінів (*cover – кавер, біл – біль та ін.*), поряд із звуковою дивергенцією (*hedж – гедж, грант – грант та ін.*), є чинниками виникнення фонетичних варіантів, що вважається негативним для терміносистеми та свідчить про недостатній ступінь освоєння на фонетичному рівні української мови.

Англійські юридичні терміни в основному цілком підпорядкувалися граматичній системі сучасної української мови. Особливості граматичного освоєння аналізованих термінів зумовлюються специфікою граматичної будови англійської мови та специфічними рисами юридичної терміносистеми, що, здебільшого, і визначає характер граматичної адаптації англіцизмів.

Дослідження засвідчує, що 98% запозичених термінів в українській мові входять до класу іменника. Типовою граматичною зміною є втрата англіцизмами артикля й набуття граматичної категорії роду, яка не властива їм у мові-джерелі. Виявлено таке співвідношення щодо граматичної категорії роду: 81% – чоловічого роду, 15% – жіночого роду, 4% – середнього роду. Визначальним чинником під час віднесення до того чи іншого роду є формальні показники – більшість англійських термінів закінчуються на приголосний, що є характерним для українських іменників чоловічого роду (*derelict – дерелікт, tender – тендер*). Формального переоформлення зазнали іменники з нехарактерними для української мови кінцевими фонемами, віднесені до жіночого та чоловічого роду за морфологічною або семантичною аналогією, та назви осіб (*beneficiary – бенефіціар, infamy – інфамія; attorney – аторней*). До середнього роду віднесені англійські назви неістот, які закінчуються голосною, що входить до складу кореня (*ескроу, ноу-хау*).

Англійські юридичні терміни запозичуються українською мовою, зазвичай, у формі однини й утворюють множину за законами української мови. Відхилень від норми та змін у парадигмі числа англійських запозичень на ґрунті української мови не виявлено. Особливостями є запозичення іменників у значенні одиничності, але зі збереженням формальних показників множини, які зазнають в українській мові опрощення й оформлюються типовими для мови-реципієнта закінченнями множини. Для термінів, що вживаються в англійській мові лише в множині, можна говорити про зміну числової парадигми (*ф'ючерс – ф'ючерси*). Лише форму однини мають іменники, що позначають абстрактні поняття, більшість з яких у мові-джерелі теж має лише форму однини, та іменники середнього роду з нульовою флексією (*абандон, лобізм; ажіо*).

Дослідження пристосування англіцизмів до системи відмінювання сучасної української мови встановило, що англомовні запозичення змінюються за відмінками переважно відповідно до норм української мови. Водночас вирізняє невелику групу невідмінюваних іменників англомовного походження (12 іменників середнього роду з основою на голосний, наприклад: *ноу-хау, делівері, роялті*), які поповнили групу подібних утворень, що, безумовно, певною мірою впливає на розвиток аналітизму української мови.

Аналіз морфемної структури англомовних термінів щодо змін, зумовлених переходом із системи мови-джерела до системи мови-реципієнта, не виявив якихось особливостей в освоєнні англомовних термінів, що розходилися б із результатами подібних досліджень. Відбуваються зміни, пов'язані з формуванням нової морфемної структури слова: опрощення, ускладнення, усічення, нарощення основи та «перекваліфікація» іншомовних морфем [1, с. 124–132]. Під час входження в систему української мови для англомовних правничих термінів типовим є опрощення основи (*detention – детенишен*) та лексикалізація словосполучень (*cover note – ковернот*). Ускладнення морфемної структури англіцизмів у процесі освоєння відбувається в регресивному напрямі, що підтверджує попередні висновки науковців (*інвестор – інвестувати – інвестування – інвестований; аудитор – аудит*) [3, с. 74]. Дослідження виявило: приблизно 60% похідних основ англомовних термінів залишаються неподільними, що свідчить про низький ступінь їх освоєння.

Усічення і нарощення основ запозичених термінів, а також зміни морфемного статусу та перерозклад іншомовних морфем, здебільшого, відбуваються внаслідок оформлення іншомовної основи українськими чи іншомовними суфіксами на українському мовному ґрунті, що є засобом входження іншомовного слова в систему мови-реципієнта, завдяки чому усувається їхня формальна несумісність і полегшується процес освоєння на морфолого-дериваційному рівні. Це стосується, передусім, прикметникових основ та іменників на *-ування* та *-ція* (*refunding – рефундування, incorporation – інкорпорація*). Спостерігається перетворення аналітичних термінів на синтетичні завдяки усіченню повнозначних чи неповнозначних елементів багатокomпонентної структури (*discount broker – дисконтер, dispatch money – диспач*).

Важливою ознакою освоєння іншомовної лексики є розвиток словотвірних можливостей запозичених слів. Англомовні запозичення, активно засвоюючись словотвірною системою української мови, утворюють похідні. Найбільш продуктивними способами творення термінів від англомовних запозичень виявились суфіксальний спосіб, слово- й основоскладання. Продуктивним є творення десубстантивних дієслів за допомогою питомого суфікса *-ува* (*демпінг – демпінгувати*), віддієслівних іменників на *-нн(я)* (*інкорпорація – інкорпорувати – інкорпорування*), абстрактних іменників із суфіксом *-ств, -изація, -изм* (*дилерство, бартеризація, гангстеризм*), іменників-назв осіб за допомогою суфіксів *-ант, -ник, -ист* (*корпорація – корпорант, локаут – локаутник, бойкот – бойкотист*). Англомовні іменники в українській правничій термінології часто стають твірними основами для відносних прикметників із суфіксами *-н* та *-ов* (*шедула – шедулярний, тендер – тендерний, бізнес – бізнесовий, факторинг – факторинговий*). Префіксальне словотворення обмежене творенням термінів-антонімів за допомогою префіксів *де-, анти-* та *проти-* (*лістинг – делістинг, демпінг – демпінговий – антидемпінговий, допінг – допінговий – протидопінговий*).

Обмежені можливості афіксального словотворення розширюються завдяки продуктивному використанню слово- й основоскладання в утворенні термінів-гібридів – дериватів від англомовних запозичень і питомих слів (*франшиза – франшизоотримувач*), та синтаксичного способу словотворення – утворення термінів-словосполучень, які виконують у терміносистемі важливу системну та класифікаційну роль, конкретизують і деталізують наявні в науці поняття (*валютний варант, віконний варант, підписний варант, складський варант та ін.*). Тенденція до збільшення продуктивності засобів аналітичної номінації зумовлена важливістю родо-видових відношень у системі правничих понять. Найбільш продуктивними є типи словосполучень, побудовані за моделлю двоелементних структур прикметник + іменник та іменник + іменник (*кліринговий банк, офшорна зона, голдингова компанія; угода про кліринг, дефіцит бюджету та ін.*).

Нульова словотвірна активність відзначається в запозичених термінологічних одиницях, які характеризуються в системі сучасної української мови фонетичною неосвоєністю, граматичною або лексико-семантичною периферійністю.

Потрапляючи в лексико-семантичну систему української мови, запозичені англійські терміни зазнають семантичних змін, характер яких виявляється через порівняння семантичної структури запозиченого терміна і його прототипу в мові-джерелі. Основні тенденції, що характеризують семантичне освоєння: спрощення й ускладнення семантичної структури запозиченого терміна, звуження, розширення та зміна значення [1, с. 153–154]. Спрощення спостерігається, здебільшого, у полісемічних англомовних термінів під час їх входження в лексико-семантичну систему української мови [1, с. 156–157], а ускладнення семантичної структури та розвиток полісемії завдяки термінологічним значенням, невластивим прототипам відповідних термінів, спостерігається вкрай рідко, що зумовлено специфікою термінології. Звуження та розширення значень англомовних термінів безпосередньо пов'язане зі спеціалізацією та генералізацією відповідних понять внаслідок звуження або розширення сфери функціонування терміна в мові-реципієнті. Виникнення нових значень в аналізованих слів фіксуються більшою мірою в загальноновживаній мові внаслідок їх детермінологізації, що також підтверджує мовну специфічність термінологічної сфери.

Важливою ознакою семантичного освоєння є відсутність дублетних одиниць у системі мови-реципієнта. Іншомовне слово під час освоєння не тільки зазнає впливу мови, яка запозичує, а й само впливає на неї, стимулюючи розвиток питомих слів і зумовлюючи перерозподіл у межах лексичних мікрогруп, що формуються на основі певних семантичних стосунків. Лексико-семантична адаптація правничої термінології, запозиченої з англійської мови, приводить до зрушень, по-перше, в організації тематичних груп, по-друге, до виникнення нових семантичних відношень, зокрема й синонімічних та гіпо-гіперонімічних.

Дослідження виявило, що більшість англословних термінів, які входять до термінологічних пар «запозичення – питомий термін», перебувають із питомими термінологічними одиницями в гіпо-гіперонімічних відносинах і можуть бути як гіпонімами, так і гіперонімами (*обмін – бартер, посередник – брокер, дилер, дистриб'ютор, трейдер, ріелтер*). Проте виявлено також низку дублетних утворень (*клайм – претензія, електорат – виборці, копірайт – авторське право*). Причинами збереження запозиченого терміна за наявності українського відповідника часто є: короткість, точність, словотвірні можливості запозичення, неідентичність комплексу значень (зменшення полісемії питомого терміна за рахунок запозичення), відсутність небажаних асоціацій і загальноживаних значень, а в багатьох випадках також тенденція до інтернаціоналізації термінологічного складу правничої мови, що зумовлена інтернаціоналізацією та європеїзацією права.

Висновки. Дослідження процесу освоєння англословних термінів у системі української мови показало, що англіцизми зазнають формальних змін у графічному відтворенні, фонемному складі, морфемній структурі та граматичній формі, а також функціональних змін на рівні словотворення та семантики. Аналіз фактичного матеріалу дає підстави стверджувати, що англословні терміни, хоча і неоднаковою мірою, пристосувалися до норм української літературної мови, враховуючи особливості, притаманні українській правничій мові.

Подальше дослідження проблеми важливе для з'ясування як загальнотеоретичних, так і практичних аспектів, пов'язаних із запозиченням іншомовної лексики, насамперед для вирішення проблеми унормування запозиченої термінології.

Література:

1. Сергєєва Г. Англословні запозичення в українській правничій термінології : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Г. Сергєєва ; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. – Х., 2002. – 250 с.
2. Сорокин Ю. Развитие словарного состава русского литературного языка (30 – 90-е гг. XIX в.) / Ю. Сорокин. – М. ; Л. : Наука, 1965. – 565 с.
3. Муромцев І. Особливості освоєння лексики іншомовного походження в сучасній українській мові (морфолого-дериваційний аспект) / І. Муромцев // Вісник Харківського університету. – 1986. – № 284. – С. 72–77.

Анотація

Г. СЕРГЄЄВА. АНГЛОСЛОВНІ ТЕРМІНОЗАПОЗИЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ПРАВНИЧІЙ МОВІ: ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ АДАПТАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню англословних запозичень в українській правничій термінології. Проаналізовано формальні та функціональні зміни, яких зазнають англіцизми в системі мови-реципієнта. З'ясовано особливості освоєння англійських термінозапозичень на всіх системних рівнях української мови.

Ключові слова: англословне запозичення, термінологічне запозичення, правнича термінологія, процес освоєння.

Аннотация

Г. СЕРГЕЕВА. АНГЛОЯЗЫЧНЫЕ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ В УКРАИНСКОМ ЮРИДИЧЕСКОМ ЯЗЫКЕ: ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКОВОЙ АДАПТАЦИИ

Статья посвящена исследованию англоязычных заимствований в украинской юридической терминологии. Проанализированы формальные и функциональные изменения, которым подвергаются англицизмы в системе языка-реципиента. Установлены особенности освоения английских терминов-заимствований на всех системных уровнях украинского языка.

Ключевые слова: англоязычное заимствование, терминологическое заимствование, юридическая терминология, процесс освоения.

Summary

H. SERHIEIEVA. ENGLISH LOAN TERMS IN THE UKRAINIAN LANGUAGE OF LAW: PECULIARITIES OF ASSIMILATION

The article describes results of the investigation into the English loan law terms in the Ukrainian law terminology. Their formal and functional changes due to assimilation in the system of the recipient-language are analyzed. Peculiarities of the English loan terms assimilation on all levels of the Ukrainian language system were found out.

Key words: English language loan words, loan terms, law terminology, assimilation process.